

# טל שעתיד להחיות בו את המתים

## א. הופעתו הטבעית של הטל

הטל מהווה לכאורה תופעה שולית בעולם. התהוותו אינה ניכרת כלל, וגם נוכחותו לאחר שהתהווה כמעט שאיננה מורגשת. הוא נראה כדבר שאינו מזיק וגם אינו מועיל - כדבר חסר השלכות.

אולם, מחז"ל מתברר לנו כי חזותו מסתירה מאחוריה מעלה עליונה<sup>1</sup>. בדבריהם חוזרת הבשורה כי עתיד הקב"ה להחיות את המתים בטל<sup>2</sup>. תחיית המתים, פסגת התהליך ההיסטורי, פסגת התאמת הגוף למדרגת הנשמה והחיים הנצחיים הבאים בעקבותיה, נקשרים דווקא אל הטל. על כן מופיעה הזכרת הטל בתפילת עמידה, דווקא בברכת תחיית המתים.

המקור הברור לקשר של הטל לתחיית המתים מצוי בנבואה המפורשת ביותר במקרא העוסקת בתחיית המתים, נבואת ישעיה (כו, יט). בנבואה זו נאמר: "יחיו מתים, נבלתי יקומו; הקיצו ורננו שוכני עפר, כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל". כיצד יקיצו שוכני עפר? הווי אומר, מכוח טל אורותיו של הקב"ה. גם דוד המלך בספר תהלים (קלג, ג) חושף את שייכותו של הטל לחיי הנצח, בהללו: "כטל חרמון שיורד על הררי ציון, כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם". ברצוננו לתור אחר שורשו הנעלם של הטל, הנותן לו את הכוח להחיות מתים, אך ראשית נשאל: האם יש במציאותו הגלויה של הטל מה שירמוז על תפקיד נכבד זה? היסוד הראשון המאפיין את הטל הוא קביעותו. כניגוד לגשם נאמר על הטל בגמרא (תענית ג, א) שאין הוא נעצר:

תנא: בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר. מאי טעמא? א"ר חנינא לפי שאין נעצרין<sup>3</sup>.

הגמרא לומדת זאת מכך שאף על פי שאליהו אמר בגזירתו "חי ה' א-להי ישראל אשר עמדת לפני, אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי", כשמבטל הקב"ה את גזירתו הוא אומר: "לך הָרָאָה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה", ולא הזכיר את הצורך לחדש גם את הטל; ומכאן שלא היה בגזירת אליהו בכדי לעצור את הטל. גשמים כידוע נעצרים, וכפי שאירע בשל קללת אליהו<sup>4</sup>.

1. לשם השלמת התמונה על עניינם של המים, כדאי לעיין במאמרי "גדול יום הגשמים", 'צהרי טז. שני מאמרים אלו משלימים זה את זה, וגם מהווים הקדמה לבירור עניינו של סוכות שבו נידונים על המים, בירור שלא ייעשה במסגרת זו.
2. ירושלמי ריש תענית: "שאין המתים חיים אלא בטללים". שבת פח, ב וחגיגה יב, ב: "טל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים", ובמקורות נוספים במדרשים ובספרי הזוהר. עיי מרגליות הים סנהדרין צ, ב אות ט.
3. ועיי שם ד, ב.
4. וביתר הרחבה - במדרש אגדת בראשית פרק מד (עמ' 88).

לא רק אפשרות העצירה הגמורה מבחינה בין הגשם לטל. במעגל עונות השנה מוגבלת ירידתו של הגשם לחורף בלבד. הגשם לפי זה הוא בבחינת ארעי והוא קיים רק בחורף. לכן נקבע בהלכות הזכרת גשמים כך:

אמר ר' חנינא: הלכך בימות החמה... אמר מוריד הגשם - מחזירין אותו. בימות הגשמים... לא אמר מוריד הגשם - מחזירין אותו. (תענית ג, ב)

בשל-כך "יצא ניסן וירדו גשמים - סימן קללה הם" (שם ב, ב). הטל לעומתו יורד בכל עונות השנה. זו הסיבה שגם בחורף מבקשים אנו על הטל "ותן טל ומטר לברכה".

קביעות זו אינה דבר של מה בכך. הגשם שזמנו מוגבל, והוא מופיע בסתיו ובחורף, משקף בזמניו זה את המציאות הטבעית בכלל. מציאות זו בנויה על עונות השנה ועל הניגוד המשלים שביניהן. החורף והקיץ הפכיים זה לזה במאפיינים רבים, וזוהו גם משלמים זה את זה במהלך שנה שלמה. החורף רטוב והקיץ יבש. החורף קר והקיץ חם. החורף חשוך והקיץ מאיר. בחורף זריעה וצמיחה ובקיץ קציר ופירות. תופעות אלו משמשות בעולם שימוש חלקי, בזמן, ומפנות את מקומן לתופעות בעלי הגוון המנוגד בתום זמן. תפקידו של כל אחת מהן מוגבל, כשם שמאפיינו המרכזי של העולם הזה הוא המוגבלות.

מיוחד הוא הטל בכך שהוא אינו בר עצירה, ובקביעותו על פני כל השנה. תופעה זו של קביעות שונה משאר מערכת עונות השנה המשקפת את גבולות העולם הזה. יש בה שייכות נעלמת לחיים הקבועים, הבלתי פוסקים, שבעולם הבא. רק דבר שתכונתו שלו היא הקיום התמידי שאינו נעצר, כמו הטל, יכול לתת לאחרים חיים בלתי פוסקים, כלומר, להביאם לעולם שאחר התחייה. עם כל נחיצותו של הגשם לאדם, היותו שייך לעולם המוגבל מבהירה שיש בו גם חסרונות. גשם חזק מדי עלולים להזיק<sup>5</sup>. לעומתו הטל מופיע כתופעה שכולה טוב, שביסודה אין בה נזק. "כשם שטל זה אין מזיק לכל בריה, כך צדיקים לעתיד לבא ניזונין מזיו השכינה ואינן ניזוקין"<sup>6</sup>. הטל שכולו טוב נמשל לצדיקים לעתיד לבוא שאין בהם רע כי אם רק טוב.

"יערוף כמטר" - מה מטר חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעולם. אי מה מטר מקצת עולם שמחים בו ומקצת עולם מצרים בו, מי שבורו מלא יין וגורנו לפניו מצרים בו, יכול אף דברי תורה כן? תלמוד לומר: "תזל כטל אמרתי" - מה טל כל העולם שמחים בו, אף דברי תורה כל העולם שמחים בהם. (ספרי דברים שו-336)

הבעייתיות המסוימת המצויה בגשם מתבטאת באופן בולט בתופעה הבאה: הגשם הוא התופעה היחידה שעליה נאמר בתלמוד כי בהקשרים מסוימים היא "סימן קללה"<sup>7</sup>. לא מקרה הוא אם כן שמצינו ביחס לטל מספר ביטויים הפוכים:

5. לעתים מתארים חז"ל את הניגוד הזה כניגוד גמור: "יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי". אם תלמיד חכם הגון הוא - כטל. ואם לאו - עורפהו כמטר" (תענית ז, א).

6. ילקוט שמעוני הושע רמז תקלג, תהלים רמז תשמח.

7. "ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג" (משנה תענית א, א). "יצא ניסן ולא ירדו גשמים - סימן קללה" (משנה תענית א, ז). "אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות - אינן אלא סימן קללה" (תענית ח, ב). וראה משמעות העניין במאמרי "גדול יום הגשמים", צ'הר טו. ביחס לטל לא מצאנו כלל ביטוי כזה, אלא במקרים בודדים - 'טללים רעים' (סוכה לו, ב, חגיגה יב, ב).

שהטל **סימן יפה** לעולם. (ירושלמי תענית א, ב)  
 וכי מאחר דלא מיעצר (הטל), אליהו אשתבועי למה ליה? הכי קאמר להו: אפילו **טל דברכה**  
 נמי לא אתי. וליהדריה לטל דברכה? משום דלא מינכרה מילתא. (תענית ג, ב)  
 מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה (סוטה מח, ב)  
 אמר לו הקב"ה (לאברהם): מה הטל הזה **סימן ברכה** לעולם, אף אתה סימן ברכה לעולם.  
 (בראשית רבה לט, ח)

## ב. משמעותו הרוחנית של הטל

להבדלים הללו - שבין הגשם לבין הטל - יש גם משמעות רוחנית. הגשם בא מכוח אתערותא דלתתא, והטל כולו הוא בבחינת אתערותא דלעילא. הגשם בא מכוח אתערותא דלתתא: "אלמלא אדם אין ברית כרותה לארץ להמטיר עליה" (בראשית רבה יג, ח), ובכך הבחנה מהותית בינו לבין הטל<sup>8</sup>:

אמר ר' שמואל בר נחמן: בשעה שישראל באין לידי עבירות מעשים רעים - הגשמים נעצרין, והן מביאין להן זקן אחד כגון ר' יוסי הגלילי והוא מפגיע בעדם ומיד הגשמים יורדין. אבל הטל אינו יורד בשביל ברייה. מה טעם? ["והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה' כרביבים עלי עשב] אשר לא יקווה לאיש ולא ייחל לבני-אדם". (ירושלמי ריש תענית)  
 הגשמים היורדים כאן בזכותה של התפילה הם המשך לגשמים שירדו לאדם הראשון בזכות תפילתו<sup>9</sup>. הטל לעומתו אינו צריך בקשה<sup>10</sup>.

ברכת יצחק ליעקב "מטל השמים" מתפרשת בחז"ל כאב לכל הארות האתערותא דלעילא:  
 "מטל השמים" - זה המן... דבר אחר: "מטל השמים" - זו ציון<sup>11</sup>, שנאמר: "כטל חרמון שיורד על הררי ציון"... דבר אחר: "מטל השמים" - זו מקרא<sup>12</sup>... (בראשית רבה סו, ג)  
 עונתו של הגשם - החורף, מתאימה מבחינת מעגל השנה לאופיו הרוחני. נתבונן בזה במעגל החקלאי. הגשם, כאמור, שייך לממד האתערותא דלתתא, והדבר משתקף גם בעבודה החקלאית שבו, שכן במהלך החורף האדם חורש, זורע ומשקה. בקיץ לעומתו פוגש האדם את הפירות שמצמיח לו הקב"ה. הקיץ, אם כן, הוא בבחינת אתערותא דלעילא.  
 מכאן נובעות הלכות הזכרת הגשם והטל בתפילה. בחג הפסח - הפותח את האביב והקיץ - מתחילים אנו בהזכרת הטל; ובחתימת חג סוכות - הפותח את הסתיו והחורף - עוברים אנו להזכרת הגשמים. כאן ביטוי חזק לשייכותו של הטל לתחיית המתים. חג הפסח - הפותח את הזכרת הטל המחיה מתים - הוא גם זמן תחיית המתים, ועל כן מפטירין בו בחזון העצמות היבשות<sup>13</sup>.

8. ועיי מאורות הראיה, ירח האיתנים עמי קנט; שם-משמואל, פסח תרעב-תרעג.

9. עיי חולין ס, ב; רש"י בראשית ב, ה. במקורות בודדים מצוין כי הטל בא בזכות האבות או ישראל (בראשית רבה לט, יב; סו, א-ב; ירושלמי תענית א, א).

10. רמב"ם הלי תפילה י, ח: "...ואם לא הזכיר טל - אין מחזירין אותו שאין הטל נעצר ואין צריך בקשה".

11. שהיא בחירה א-להית מלמעלה: "כי בחר ה' בציון איווה למושב לוי" (תהלים קלב, יג).

12. תורה שבכתב שהיא תורה משמים.

13. מגילה לא, א; טור או"ח סוף הלכות פסח.

הבחנה זו בין החורף לקיץ מתבטאת גם במועדים. כל מועדי התורה באים בקיץ (שכן הזכרת הטל מתחילה באי דפסח, ומסתיימת בחי' דסוכות ולא באי בראשית<sup>14</sup>). התורה היא אתערותא דלעילא, תורה משמים<sup>15</sup>, ולכן חגיה באים בקיץ<sup>16</sup>, שהוא זמן האתערותא דלעילא. התורה שבעל פה היא בבחינת אתערותא דלתתא, וחגיה - פורים וחנוכה - באים בחורף שהוא זמן האתערותא דלתתא.

### ג. הטל והמן - עץ החיים

הטל מופיע בתורה בירידת המן: "ובבוקר היתה שכבת הטל סביב למחנה" (שמות פרק טז). מדוע בא הטל עם המן? מהו הקשר ביניהם? למן מאפיינים דומים לאלו של הטל. כמו הטל, כך המן בא באתערותא דלעילא, ואינו תגובה למעשה האדם. הוא גילוי של מידת החסד האלהית, ואין הוא שכר. לכן, כשם שראינו בטל שאין הוא פוסק, כך גם ייחודו של נס המן, היותו נס שהתמיד במשך שנות המדבר, וירד "דבר יום ביומו", לעומת הניסיון לשמור ממנו למחר, שביטא חוסר אמון בתכונת המן להיות בלתי-פוסק. כל ישראל מקבלים קצבה שווה במן, כצורכיהם, ולא בהתאמה למעשיהם ולצדקתם. בהיותו נובע מאתערותא דלעילא מזהים חז"ל את המן שירד לישראל, עם טל השמים שבו נתברך יעקב על ידי יצחק אביו: "מטל השמים" - זה המן, שנאמר ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים<sup>17</sup>.

במן טמון יסוד עמוק. בדרכים רבות רומזת התורה לקשר בין המן לפרשת גן העדן. בגן עדן הושם האדם בניסיון אם יישמע לציוויו של הקב"ה. במקביל לכך, בנס המן בולט הניסיון שבו מועמדים עתה בני ישראל הילכו אחר מצוות ד': "למען אנסנו הילך בתורתי אם לא" (שם). ניסיונם הכללי של בני ישראל בהליכה בתורת ד', ממוקד דווקא במצוות האכילה, כניסיונו של האדם בגן עדן.

למה מקביל המן? ראיות רבות לכך שהמן מקביל לעץ החיים ומנוגד לעץ הדעת טוב ורע<sup>18</sup>. המן בא כמענה לטענת העם: "ולמה הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה במדבר?" כלומר, לעומת חשש המוות הוא הופך את המדבר למקום של חיים. המן הוא המאכל המיועד לישראל ומותר להם במדבר, במקביל לעץ החיים שהיה המאכל המיועד לאדם ומותר לו בגן עדן<sup>19</sup>. בניגוד לתאוה שהובילה לחטא האכילה מעץ הדעת טוב ורע מדגישה התורה כי

14. ובמדרש אגדת בראשית פרק מד (עמ' 88) כתב: "גדול הטל מן הגשם שבעת ימים. הטל מזכירין אותו ביום הראשון של פסח אבל הגשם מזכירין אותו ביום טוב האחרון של חגי".

15. וכדברי חז"ל שנזכרו לעיל: "מטל השמים" - זה מקרא" (בראשית רבה סו, ג).

16. ובירושלמי תענית פ"א ה"ב: "טעמא דר' יודה כדי שיצאו המועדות בטל מפני שהטל סימן יפה לעולם".

17. בראשית רבה סו, ג.

18. על ההקבלה שבין המן לעץ החיים הערתי באופן כללי במאמר "צניעות - מדה באור הדעת", יתנות אורי, עמ' 96. חלק מהראיות היפות המפורטות כאן מקורן במאמרו של ר' גד אלדד, 'צ'הרי יב, אלא שלמרבח התמיהה הוא זיהה את המן דווקא עם עץ הדעת.

19. זוהר חדש יח, ב: "ועיי' נאמר 'מכל עץ הגן אכל תאכלי - זהו עץ החיים שהיה לו לאדם לאכול ממנו, והוא לא חטא אלא בעץ הדעת טוב ורע - שנצטווה שלא יאכל ממנו'. ועיי' שערי אורה שער ה: "ואי"כ התבונן כי השם יתברך לא הזהיר אדם הראשון שלא יאכל מעץ החיים ולא מנעו ממנו, ומי יתן ויאכל, אבל מנעו שלא יאכל מעץ הדעת... אבל לאחר שחטא אדם הראשון... לא נתנהו להתקרב לעץ החיים...".

באכילת המן היה מן העינוי: "ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך" (דברים ח, ג). אכילה מעץ החיים באה להוסיף חיים, ולעומתה אכילת האדם מעץ הדעת טוב ורע באה להוסיף לו תאוה - "כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים" (בראשית ג, ו). מגבלת הכמות המוטלת במן המביאה לאכילה במידה קצובה, מבטאת גם היא אכילה שמטרתה קבלת חיים, ולא אכילת טעם ותאוה.

האדם בחר לאכול מהעץ היחיד שנאסר עליו, עץ הדעת טוב ורע, מתוך רצונו להיות כא-להים יודע טוב ורע. לעומת זאת מופיע המן באופן ברור כדבר המנוגד לידיעה. כך מאופיין המן על ידי ישראל עצמם בעת ירידתו: "ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא ידעו מה הוא", וכך הוא מאופיין גם על ידי התורה עצמה במבט לאחור: "ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך... כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" (דברים ח, ג). פסוק זה קושר את אי-הידיעה, עם החיים, שלילת עץ הדעת מובילה אל עץ החיים.

על המן שנלקט לשבת נאמר "ולא הבאיש ורימה לא היתה בו". את הרימה מוצאים אנו על גופת המת, כדברי איוב (כא, כג-כו): "זה ימות בעצם תומו כולו שלאנן ושליו... וזה ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה. יחד על עפר ישכבו ורימה תכסה עליהם". המן איננו מעלה רימה, כיוון שהוא משוחרר מקללת המוות, בהיותו בא מכוחו של עץ החיים<sup>20</sup>.

ולסיום - כשמתלונן העם על המן בשנת הארבעים "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", בא העונש "וישלח ד' בעם את הנחשים השרפים וינשכו את העם וימת עם רב מישראל". הזלזול במן הבא מעץ החיים והניתוק ממנו, מוביל לנחש ולמיתה כבגן עדן<sup>21</sup>.

לאור תופעות אלו יובנו דברי ר' ישמעאל בביאור הפסוק "לחם אבירים אכל איש" (תהלים עח, כה). ר' ישמעאל מפרש (יומא עה, ב): "מה אני מקיים 'אבירים'! לחם שנבלע במאתיים וארבעים ושמונה אבירים". המציאות הניסית של המדבר, שבה נספג כל המזון בבני ישראל ואין פסולת המופרשת לחוץ, היא ביטוי לכך שהמן הוא בבחינת 'עץ החיים', כולו מזין ומחייה, כולו טוב. כל זה לעומת עץ הדעת טוב ורע, שאכילה ממנו מכניסה לאדם טוב ורע מעורבים, ומחייבת אותו לברור ביניהם ולהפריש את הפסולת החוצה. קודם לאכילה מעץ הדעת טוב ורע נועד

20. גם העובדה שהמן לא הבאיש נובעת משייכותו לעץ החיים, שכן חטא אדם הראשון והמוות שבעקבותיו, הם המביאים לעולם את תופעת הסרחון. ראה במאמרי "צניעות - מידה באור הדעת" בפרק יא כולו (כתנות אור, עמ' 93-95).

21. חז"ל קושרים את חטא מאיסת המן לחטא אדם הראשון: "ת"ר, 'מי יתן והיה לבבם זה להם', אמר להן משה לישראל: כפויי טובה בני כפויי טובה. בשעה שאמר הקב"ה לישראל 'מי יתן והיה לבבם זה להם', היה להם לומר - תן אתה. כפויי טובה - דכתיב: 'ונפשנו קצה בלחם הקלוקל', בני כפויי טובה - דכתיב: 'האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל' (עבודה זרה ה, א - ה, ב).

האדם לאכול מעץ החיים שכולו טוב, ואין בו פסולת והפרשות<sup>22</sup>.

#### ד. הטל והתורה

מקום נוסף שבו מפגישים אותנו חז"ל עם הטל הוא מתן תורה<sup>23</sup>:

ואמר ר' יהושע בן לוי, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל, שנא':  
 "נפשי יצאה בדברוי". ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני היאך קיבלו? הוריד  
 טל שעתידי להחיות בו מתים והחיה אותם. שנא' ["זה סיני מפני א-להים א-להי ישראל] גשם  
 נדבות תניף א-להים נחלתך ונלאה אתה כוננת".  
 (שבת פח, ב)

אף שהטל לא נזכר במפורש בפסוק זה העוסק במעמד הר סיני, הרי שאם נזכר במאפייניו של  
 הטל נגלה אותו בקלות בפסוק. הביטוי המיוחד "גשם נדבות" מציין גשם היורד בנדבה, במתנת  
 חנם, בחסד, שלא כגשם הבא כתגובה לאתערותא דלתתא. נדבת השם באה באתערותא דלעילא  
 ולא באתערותא דלתתא, ועל כן יש לפרש שיגשם נדבותי זה אינו אלא טל<sup>24</sup>. אותו 'גשם נדבות'  
 - הבא באתערותא דלעילא - מביא עמו את התורה שבכתב עצמה, שאף היא גילוי של אתערותא  
 דלעילא, לעומת התורה שבעל פה שתצמח מלמטה מעמל התורה של כנסת ישראל. אפילו את  
 עצם קיומם קיבלו ישראל במעמד הר סיני מאתערותא דלעילא.

הופעתו של הטל במתן תורה מקבילה למה שראינו בפרק הקודם. כשם שהמן - המהווה גילוי  
 מסוים של עץ החיים - מופיע מלווה בטל, כך גם התורה - ש"עץ חיים היא למחזיקים בה" -  
 מופיעה כשהיא מלווה בטל גם היא. המעמד עצמו עלול היה להיות פוסק לאחר כל דיבור ודיבור,  
 מפני שפרחה נשמתן, ובזכות הטל נעשה הוא למעמד שאינו פוסק. תורת ה' היא גילוי של הנצח,  
 והיא לא תהא מוחלפת כשם שהטל אינו פוסק. בתורה זוכים אנו לחיים הנצחיים, כאדם הראשון  
 האוכל מעץ החיים.

כאופייה של התורה עצמה כך אופיו של לימוד התורה. העוסק בתורה לשמה "נעשה כמעין  
 המתגבר וכנהר שאינו פוסק" (אבות ו, א). הנהר אינו פוסק כיון שהמעין שממנו הוא נובע -  
 הוא מעין המתגבר. הנהר שאינו פוסק, הנובע מהמעין המתגבר, הוא הנהר היוצא מעדן להשקות  
 את הגן.

22. אבות דר' נתן נוסחה ב' פרק מב: "עשרה גזירות נגזרו על אדם הראשון... ג. שהוא אוכל טוב ומוציא רע".  
 ועי' רוח חיים (לר"ח מוולוז'ין) אבות ג, ג: "כי קודם חטא של אדם הראשון היה מאכלו רוחני, וכן כיוונו חז"ל (סנהדרין  
 נט, ב) כי מלאכים רוחניים היו צולים לו בשר וכו'. אך מעת חטאו נעשה כל מאכל מעורב טוב ורע... כי מקודם חטאו  
 נברא בחירי אך היה יכול להיות או כולו טוב או כולו רע... אך מהעץ נעשה טוב ורע מעורב ובאכילתו נאורה הארץ  
 גם כן להיות כל אשר עליה נהפך לטוב ורע מעורב יחד".

ועי' בדברי ר' צדוק הכהן מלובלין, דובר צדק עמי' 101: "ומן הוא לחם שמלאכי השרת אוכלין, כמ"ש בפי' יוה"כ היינו  
 בלא שום הנאה לגוף רק לנפש, ולכן לא היה ממנו פסולת כמו שאמרו רז"ל שם כי היה כולו לה. והפסולת הוא ממה  
 שנתכוון להנאת עצמו".

23. גם בתוספתא ערכין א, ד נזכר הטל של מעמד הר סיני.

24. ייתכן שקריאתו בשם 'גשם' באה לציין כי אף שמבחינת אופיו היה הוא טל, הרי שמבחינת כמותו היה הוא עשיר  
 כגשם. ראה גם להלן פרק ח על משמעות הופעתו המצומצמת של הטל בעולם הזה.

הפוך הוא מצבו של המרפה עצמו מדברי תורה:

אמר ר' אלעזר: עמי הארצות אינן חיים, שנאמר: "מתים כל יחיו...". תניא נמי הכי: "מתים כל יחיו". יכול לכול! תלמוד לומר: "רפאים כל יקומו", במרפה עצמו מדברי תורה הכתוב מדבר.

אמר לו ר' יוחנן: לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי הווא במרפה עצמו לעבודת כוכבים הוא דכתיב. אמר לו: מקרא אחר אני דורש, דכתיב: "כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל". כל המשתמש באור תורה, אור תורה מחייהו; וכל שאין משתמש באור תורה, אין אור תורה מחייהו. (כתובות קיא, ב)

הרפיון מהתורה הוא הפיכת האחיזה בתורה מאחיזה נצחית לזמנית. עשיית התורה עראי במקום קבע. לעומת רפיון זה, נשאל האדם ביום הדין על קביעת עתים לתורה<sup>25</sup>.

כשנפגשים אנו בתורה עם גילויים של גן עדן, כשצועדים אנו לקראת מפגש עם רשמים ממנו, מוצאים אנו את הטל מלווה אותנו. במיוחד נוגע הדבר למתן תורה עצמו, המחזיר את עם ישראל להיות שייך למציאות החיים של גן-עדן: "שבשעה שבא נחש על חוה, הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן" (שבת קמו, א). יסוד זה מפורש עוד יותר בדברי הזוהר (ח"ג צז, ב), ועל פיהם - הטל הוא שהסיר את זוהמת הנחש במעמד הר סיני:

ואימתי נחת האי טלא? כד קריבו ישראל לטורא דסיני, כדן נחת ההוא טלא בשלימו, ואדכך, ואתפסקת זוהמתן מנייהו, ואתחברו ביה מלכא וכנסת ישראל וקבילו אורייתא.

המן והתורה בונים יחד את תבנית החזרה למדרגת גן עדן. המן את הבניין הגשמי והתורה את הרוחני, ועמם הטל. את המפגש של שתי המדרגות הללו מצאנו בדברי ר' שמעון בר יוחאי (במכילתא בשלח):

רשב"י אומר: לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש, ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומכסה.

אי ידיעתו את מאכלו ולבושו עומדים בניגוד לאדם הראשון שאכילתו הראשונה ולבושו הראשון קשורים לכישלוננו בדעת<sup>26</sup>. דווקא רשב"י - שמתוך תורת הנצח מחה כנגד חוללי התרבות הרומית החולפת, שזכה לעסוק בתורה לשמה בסתר המערה, ולו מעיין המתגבר ועץ שתול על מים, כזוכה למן ולמתן תורה, ושמכוח זאת גילו לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק - דווקא הוא המלמדנו זאת.

## ה. ברכת יעקב "מטל השמים"

אב להופעת הטל בעולם הוא יעקב אבינו. לראשונה נזכר הטל בתורה בראש ברכת יצחק ליעקב: "ויתן לך הא-להים מטל השמים...". יעקב - יושב האוהלים, העוסק בתורה לשמה - מתברך בברכת הטל<sup>27</sup>. מה פגש יצחק ביעקב המחופש לעשו, שהביאו לתת לו את הברכה הזו?

25. שבת לא, א.

26. אכילתו הראשונה מעץ הדעת, ובעקבות כך לבושו הראשון: "וידעו כי ערומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות" (בראשית ג, ז).

27. "אמר יעקב: על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים, זכיתי להתברך בטל" (בראשית רבה סו, א).

בשיבת יעקב אל יצחק אביו אומר יצחק "ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'". מראשית ספר בראשית ועד שיבת יעקב אל יצחק, מציין השדה מקום בעייתי ביחס למדרגתו האידיאלית של האדם. החיות הן הנקראות "חייית השדה", והנחש מתקלל: "ארור אתה... ומכל חית השדה". עשב השדה מופיע לאחר חטא אדם הראשון (קודם לחטאו נאמר "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח"), והוא תוצאה של קללה. רצח הבל אירע בשדה. עמלק ועשו אויביו המובהקים של צאצאי יעקב, זוכים שייקרא שדה על שמם: "שדה העמלקי" ו-"שדה אדום". עשו עצמו הוא "איש יודע ציד איש שדה". השדה המרכזית המוצאת את רישומה בחיי אברהם ויצחק היא "שדה המכפלה", והיא מציינת דווקא את הופעת המוות בחיי האבות. יצחק צמא למצוא את ברכת ה' שבשדה, "ויצא יצחק לשוח בשדה". זו הסיבה להתרגשותו הגדולה בפוגשו את ריח בנו "כריח שדה אשר ברכו ה'". כאן לראשונה בספר בראשית מופיעה השדה כברכת ה' ולא כרשמי קללה וחטא. "בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו, נכנסה עמו גן עדן" (בראשית רבה סה, כב). מעתה הופכת השדה להיות מקומם המרכזי של יעקב ובניו רועי הצאן.

כניסתו של גן העדן עם יעקב אל יצחק מולידה את ברכתו של יעקב "מטל השמים", כשם שעץ החיים שבמן ובתורה מלווה בטל. יעקב זוכה גם הוא להידבק בעץ החיים, "יעקב אבינו לא מת" (תענית ה, ב).

## 1. טל חרמון והררי ציון

בשירי דוד נאמר:

כטל חרמון שירד על הררי ציון, כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם. (תהלים קלג, ג)  
מה בין חרמון לציון ובמה קשור אליהם הטל? מדוע נקשרים דווקא הם לחיים הנצחיים?  
בחרמון מצויים המים במצב קיפאון. לקיפאון תכונה מיוחדת. במצב של קיפאון הדברים נשמרים. מעלתו של הקיפאון היא השימור, הנצחיות; אך חסרונו הוא המוות<sup>28</sup>. אין חיים במצב הקיפאון. בעולמנו נראה כי רק לקיפאון המת יש שימור נצחי. במציאות המוגבלת מתגלה הדבר הנצחי כנטול חיים, והדבר החי - כזמני וחולף.

ואולם, המציאות השלמה מגלה חיים נצחיים. "והנצח - זו ירושלים" (ברכות נח, ב) - העיר החיה בתור חוט השדרה וקנה המידה של כל מהלך ההיסטוריה, בהיותה מקום ההופעה הא-להית "פה אשב כי איוויתיה", ובהיותה שייכת אל כל עתיד "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה". נצחיות זו - שהחיים כמוסים בה בהופעה הקפואה של החרמון - מופיעה בחיים עצמם בציון, "כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם". זו ההופעה של הנצח והחיים, המאוחדת בכל שלמותה, שהיא הגילוי העתידי.

## 2. הטל באספקלריה של גן עדן

מתוך בירור עניינם של ברכת יעקב, של המן ושל מתן תורה עמדנו על הקשר שבין הטל לגן עדן. בכלל ולעץ החיים שבמרכזו בפרט. קשר זה שופך אור חדש על יסודות שהזכרנו בתחילת הדברים.

28. עד היום מוצאים בעלי חיים קדומים המשתמרים ללא בלייה קפואים בתוך קרח. הם משתמרים דווקא במיתתם.



שייכותו של הטל לגן עדן מסבירה מניין כוחו להחיות מתים, ואת שייכותו לחיי הנצח "חיים עד העולם". גן עדן ביסודו נועד לחיי נצח, ובשל כך ניטע בו עץ החיים. מכאן גם נובעת הקביעות והתמידות של הטל, שאין הוא נעצר. הגשם התחדש בעקבות החטא כדי לאפשר את "ואכלת את עשב השדה", ועל כן הוא סימן קללה. לעומתו עומד הטל הרומז לגן עדן שקדם לחטא, ועל כן הוא סימן ברכה. זו גם הסיבה לכך ש"אין הוא מזיק לשום בריה, כך צדיקים לעתיד לבוא" (ילק"ש תהלים תשמח). זוהי הופעתו של דבר שכולו טוב. הוא בא בשקט בשל שייכותו לעולם הרמוני, שלא כגשם היורד בקולות ובא לגשר בין קטבים של שמים וארץ.

למרות מקורו העליון - הטל מופיע, כאמור, כתופעה כמעט שולית. טעם הדבר הוא שהטל אינו מתאים במעלתו לעולם שאחר החטא ואין הוא מופיע כאן באופן שלם. הטל מגלה רק רושם דק למציאות שקודם החטא; רושם דק למה שאיבד האדם בחטאו. גן עדן הוא בבחינת אתערותא דלעילא, בכך שכולו גילוי א-להי; אך הוא מתייחד בכך שגילוי א-להי זה בא למטה, או ליתר דיוק בא במציאות שבה אין הבחנת מעלה מטה (שכן שמים כלל לא נזכרו בסיפור גן עדן עצמו, והמים שבו באים מתוך המציאות הארצית). מדרגה זו היא מדרגת עולם מאוחד. גן עדן מונהג באתערותא דלעילא, והגירוש המוביל לעבודת האדם ישיב אותו לגן עדן מכוח אתערותא דלתתא. חציה החורפי של השנה הוא זמן הגשמים, וזמן העבודה החקלאית של האדם, שאין בה עדיין פירות. חציה הקיצי של השנה, שבו יש רק טל ולא גשם, הוא זמן נתינת הפירות. הקיץ מקביל בזה למציאות של גן עדן, שעל עציו פירות, ואין בו גשמים. בקיץ ניזון העולם מהמים התחתונים, הבאים מלמטה (לאחר שבחורף באו משמים), כגן עדן המושקה ממים תחתונים, לעומת הגשם המהווה תיקון לגירוש מגן עדן.

#### ח. זהותו של הטל בגן עדן

אם נחפש בתוך גן עדן את שורשו המדויק של הטל, שאינו נעצר, נמצאהו בדמות מי גן עדן הנובעים תדיר ומשקים את הגן ועציו, מבלי לעצור. מי הטל הם לפי זה רושם של מי גן עדן<sup>29</sup>, שלהם רומזים חז"ל בביטוי "מעין המתגבר ונהר שאינו פוסק". חטא אדם הראשון הוביל לשינוי ההנהגה מהנהגת מעיין-נהר-גן שזרימתו בלתי פוסקת, ונובעת מתוך המציאות ממעמקיה, להנהגת גשם הבא ממרומים ורק כתגובה עליונה לאתערותא דלתתא. הנהגת גן עדן נגנזה עד לעתיד לבוא. אולם, רושם דק ממנה נשאר במציאות בדמותו של הטל שאיננו פוסק. אם כן, הטל שאיננו פוסק אינו משקף את המעיין, הנהר או הגן עצמם, אלא את המים המצויים במעיין ואחר כך בנהר ובגן, והם החיים המפכים בתוך עץ החיים היונק אותם מהנהר.

כשם שהטל מחייה את עץ החיים, כך בכוחו להחיות מתים. מדברי חז"ל במדרש (ילק"ש שיר השירים תתקפה) עולה שהטל הוא בבחינת הנשמה הניפחת מחדש בעפר אשר מן האדמה: "שראשי נמלא טל" - שבשעה שהקב"ה עתיד להחיות את המתים, הוא מנער קצותיו והטל יורד והעפר מתגבל, שנאמר: "וצמחו כבין קציר".

29. בפרקי דר' אליעזר סוף פרק לב, נקשרים הטל ותחיית המתים, למעיין:

כשנתבונן בדברי מרן הראי"ה העוסקים ב"טל של תורה הפנימית" (שמונה קבצים א, תרלט), נגלה כי בהערה קצרה רמז לעניין כולו. הרב כותב:  
 התלמוד עם שקיא דאילנא - שהוא טל החיים שבו - המוציא אותו אל הפועל<sup>30</sup>.  
 מדבריו עולה באופן ברור כי הגדרת הטל היא "שקיא דאילנא", כלומר המים המשקים את האילן, אותם יונק הוא אל פנימיותו!



30. על ידי הביטוי שבו השתמש הרב - "שקיא דאילנא" - כיוון אותנו כנראה הרב גם אל מקור דבריו. מקור הביטוי בהקדמת תיקוני הזוהר, במאמר "פתח אליהו". בתחילת המאמר נאמר: (תיקוני"ז עם פירוש 'כסא-מלך' עמ' 59-60): "מלגאו איהו יו"ד ק"א וא"ו ק"א דאיהו ארח אצילות, איהו שקיו דאילנא בדרועוי וענפוי, כמ"א דאשקי לאילנא ואתרבי בההוא שקיו". בסוף המאמר נאמר: "שראשי נמלא טל... הא שכנינתא בגלותא שלימו דילה וחיים דילה איהו טל, ודא איהו יו"ד ק"א וא"ו, והיא איהו שכנינתא דלא מחושבן ט"ל, אלא יו"ד ק"א וא"ו דסליקו אתוון לחשבן ט"ל דאיהו מליא לשכנינתא מנביעו דכל מקורין עלאין".  
 באף אחד מהקטעים הללו לא נאמר במפורש הקשר בין הטל לבין המים המשקים את עץ החיים. קישור זה - שכנראה מהווה מקור לדברי הרב - מפענח כי הטל הוא המחייבה את עץ החיים, כלומר הוא המגיע להשקות את הגן ועציו דרך הנהר היוצא מעדן.